

Litteris in Patria Augendis?

Könyvtártörténeti elmélkedések a „másik” Apponyi könyvtár sorsának apropóján
1774–2011*

Nagyappony/Oponice 1846–2011

2011 őszén a szlovákiai Nyitra megyében, Oponice faluban, a romos Apponyi-kastély helyreállításának részeként a kastély egykori könyvtárának teljes rekonstrukciójával megnyitotta kapuit Szlovákia új műemlékkönyvtára, az *Aponiovská Knižnica – Bibliotheca Apponiana*.

A hajdani nagyapponyi kastély északi szárnyának meghosszabbításaként, 1846-tól egészen 1945-ig, egy kialakításában egyedülállóan hatalmas, körös-körül karzatos terem fényűző elhelyezést biztosított az Apponyiak gazdag könyvgyűjteményének. A II. világháború végén a szovjet hadsereg átvonulásának következményeképpen az épület súlyos károkat szenvedett, a könyveket azonban sikerült kimenekíteni. A karzatos berendezés ezt még túlélte, csak az 1950/60-as években pusztult el végleg. A megmentett könyvállomány a Szlovák Nemzeti Könyvtárhoz került, amely egyben tartva a megmaradt gyűjteményt, mintegy hetven év elteltével visszahelyezte régi-új otthonába, a megtévesztésig hűen rekonstruált oponicei könyvtárterembe, a Zay család egykori zayugróci könyvtárának állományával együtt. A kastélyszállóvá alakított épület fő látványossága a múzeumként működő reprezentatív könyvtár, amelyet ma Szlovákia egyik leglátogatottabb új kulturális nevezetességeként tartanak számon. A nyitás óta ott megfordult több mint ötvenezer látogatóra méltán büszke lehet az intézmény. A könyvtárba lépve elsőre nehéz eldönteni, mi tesz ránk nagyobb hatást: „a gyönyörű, ritka kényelemmel és ízléssel berendezett könyvtárhelyiség, melynek széles üvegportái, északnak és nyugatnak, a park gesztenyefáitól beárnyékolt kisebb kő terraszra nyílnak”¹ – ahogy azt 1846-ban Apponyi Antal, az alapító fia megálmodta, vagy az eredeti helyiség feltámasztásának eltökélt szándéka, és magas színvonalú megvalósítása. A tökéletes illúzióhoz azonban társul valami, amitől a gyönyörűen újratertett tér megtelik tartalommal, és az egész rekonstrukció valódi értelmet nyer: az 1774 óta gyűjtött könyvek, amelyek, ha mára már csak töredékét képviselik is az egykori, nagyszabású *Bibliotheca Apponiana*nak, a méretükhöz, és szakok szerinti elrendezésükhöz tervezett régi-új polcokon fenséges, és örök érvényű módon képviselik a könyves kultúra európai virágzását.

A szlovák könyvtáros és múzeumi szakma büszkesége érthető; a látogatók elragadtatásukban a „szlovák Oxfordként”, a fiatalabbak a „szlovák Hogwartsként” emlegetik a bibliotékát. A megnyitására készült tanulmánykötet bevezetőjében a gyűjteményfelelős szavai pedig arra utalnak, hogy a *Bibliotheca Apponiana* immár a szlovák szellemi örökség megfellebbezhetetlen részévé vált.²

Az Apponyi könyvtár megmaradása és kitüntetett státusza a szlovák könyvtártörténetben rendhagyó. Hátterében meghúzódhat az Apponyiak népszerűsége: több generációjuk fényes diplomáciai karriert futott be, az európai arisztokrácia legfelsőbb köreivel szoros kapcsolatokat ápolt (például Apponyi Geraldina I. Ahmed Zoga utolsó albán királyhoz ment feleségül 1938-ban), fényűző, kozmopolita életstílusuk pedig a 20. század első évtizedeiben Nagyapponyban érte el csúcspontját, ami nem mellesleg a községre is kedvező hatással volt. Fontos megjegyezni, hogy az Apponyiak „tündöklésére” a „bukás” nem a szokásos forgatókönyv szerint, a II. világháború alatt következett be. A hívságában is lenyűgöző, irigylésre méltóan pazar és kifinomult korszaknak már 1936-ban Apponyi Henrik váratlan halála véget vetett, nyomában a teljes eladósodás, a birtok elzálogosításának talán legszomorúbb következményével, a könyvtár egy részének

* A tanulmány az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport támogatásával jött létre.

¹ JAMBREKOVICH László, *A Nagy-Apponyi Apponyi Könyvtár*, Magyar Bibliofil Szemle, 1925/3, 11.

² Peter KRÁLIK, *Foreword of the Custodian of the Historical Apponyi Library = The Apponyi Family in the History of Book Culture*, ed. Agáta KLIMEKOVÁ, Martin, Slovak National Library, 2015, 9–16.

pénzzé tételével.³ A gróf temérdek adósságát ugyanis nem fedezte a kastély eladása, amelyet Vit Slezák szlovák földbirtokos vásárolt meg, és használt 1948-ig. Az igazi kárvallott, gróf Károlyi Lajos, Apponyi Henrik legnagyobb hitelezője úgy döntött, hogy az adósság fennmaradó részét a könyvtár legértékesebb állományának elárverezésével fogja visszaszerezni. Így került 1939-ben Prágában árverésre tízezer kötet a Vencel téren található patinás Strusk árverési házban. Négy napon át lehetett licitálni az értékesebbnél értékesebb kiadványokra, de feltételezések szerint mindössze 1302 kötetet sikerült eladni, mert az árverés félbeszakadt a nem sokkal korábban, Hitler által létrehozott Cseh–Morva Protektorátus alatt elszaporodó terrorcselekmények miatt.⁴ Máig tisztázatlan, hogy mi lett a sorsa a fennmaradó 8700 kötetnek. A könyvtár későbbi szlovák kutatója, Vševlad Jozef Gajdoš kutatásai szerint az aukciós ház nem vállalta a visszaszállítást, így a hatalmas anyagnak nyoma veszett.⁵

A szlovák tulajdonoshoz került kastélyban a megmaradt további mintegy tizenötezer kötetet a helybeliek hathatós közreműködésével megmentették a háborús pusztításoktól. Később pedig a már említett Gajdoš, egykori ferences rendi szerzetes áldozatos munkájának köszönhetően a gyűjtemény maradványa, amely az 1950-es években a bajmóci kastélyba került, ismét megmenekült a szétszóródástól.⁶ Gajdoš szakszerű könyvtártörténeti munkásságáért a szlovák könyvtörténet a mai napig kiemelkedően nagyra becsüli.⁷ A Matica Slovenska alkalmazottjaként 1956-ban kapott megbízást a történeti könyvtárak feldolgozására, amelyet a Bajmócon tárolt Apponyi és Zay család gyűjteményeinek feldolgozásával kezdett. Elkészítette katalógusaikat és feltárta történetüket. Az Apponyi könyvtárban végzett kutatásainak eredménye 1959-ben jelent meg.⁸ A két gyűjtemény oponicei elhelyezésének szakmai előkészítése teljes egészében az ő kutatásaira alapult.

Az Apponyi-gyűjtemény jelenleg 7507 tételből áll, 15 042 kötetben. Ha szemügyre vesszük a kiadási idejük szerinti megoszlást, akkor jól látható, hogy a régi könyvek aránya nem olyan jelentős, mint amilyen régi időkre nyúlik vissza a gyűjtés kezdete: 254 tétel származik a 16. századból, 1057 17. századi, 2652 18. századi, 2969 19. századi, és 119 20. századi.⁹

Pontos számadatok nem állnak rendelkezésre abból az időből, amikor a gyűjteményt Pozsonyból Nagyapponyba szállították, viszont György Aladár 1885-ben készített országos könyvtárstatisztikai felmérésében hozzávetőlegesen 26 ezer kötetre becsülte az állományt.¹⁰ A gyűjtemény mai összetétele az alapításától (1774) számított első, mintegy ötven év tudatos gyarapítási elveihez képest erőteljesebben tükrözi a későbbi generációk könyvszeretetét, akik a 19. század közepétől, valamint a 20. század első évtizedeiben főként a szépirodalom, az útleírás, az életrajz műfajait kedvelték.¹¹ Az *Aponiovská knižnica – Bibliotheca Apponiana* ma már csak töredékeiben emlékeztet az egykori enciklopédikus igényű, a felvilágosodás szellemiségét tükröző nagyszabású könyvtárra, amelyet méltán soroltak a legjelentősebbek közé nemcsak a korabeli magyar, hanem a bécsi könyvgyűjtő főnemesség gyűjteményei között.

³ Gróf Apponyi Henrik (1885–1936) híres vadász és világutazó volt, Oxfordban végzett. Könyvet jelentetett meg indiai és himalájai útjairól. Nagyvilági életének hírét különleges vendégei is messze vitték: megfordult nála többek között Josephine Baker egzotikus táncosnő is. Apponyi Henrik titokzatos körülmények között halt meg Bécsben – a hivatalos verzió szerint súlyos influenza vitte el –, barátai levelezéséből azonban arra lehet következtetni, hogy hatalmas adósságai miatt lett öngyilkos. Tény, hogy akkor már a kastélyt is elzárlogosította.

⁴ KRÁLIK, *i. m.*, 14.

⁵ *Uo.*, 15.

⁶ Augustín MATOVČÍK, *Article about Biography of Vševlad Jozef Gajdoš – A Bibliographer and Historian = The Apponyi Family...*, *i. m.*, 100.

⁷ Vševlad Jozef Gajdoš (Mánya/Velká Maná, 1907–1978, Bratislava) 1924-ben lépett be a ferences rendbe, noviciátusát Nagyszombatban töltötte. Történelmet és filozófiát tanult Pozsonyban, majd ösztöndíjasként Münchenben, később a budapesti Pázmány Egyetemen és Velencében is megfordult. 1945-ig Malackán a ferences gimnáziumban tanított. 1947-ben egy koncepciós perben tízévi börtönre ítélték, 1956-ban szabadult. Környezete közbenjárására jutott álláshoz a Matica Slovenskában.

⁸ Vševlad Jozef GAJDOŠ, *Katalóg Apponiovskej knižnice v Oponiciach*, Martin, Slovenská národná knižnica, 1959 (*Z minulosti knihy na Slovensku*); *Oponická knižnica*, Martin, Slovenská národná knižnica, 1971.

⁹ Peter SABOV, *Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku*, Martin, Slovenská národná knižnica, 2009, I, 14.

¹⁰ GYÖRGY Aladár, *Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben*, Bp., Statisztikai Hivatal, 1886, 462–463.

¹¹ Jana CABADAJOVÁ, *The Analysis of the Apponyi Library = The Apponyi Family...*, *i. m.*, 49–50.

Litteris in patria Augendis / a haza műveltségének emelésére, Pozsony 1827–1846

Az *Aponiovská knižnica* a szlovák könyvtártörténet narratívájába az 1827-es dátummal került be, amikor is gróf Apponyi II. Antal, apja, I. Antal György bécsi és hőgyészi könyvtárát Pozsony városának felajánlva, egy külön erre a célra készült új épületben nyilvános gyűjteményt hozott létre *Bibliotheca Apponiana* néven. Az egyemeletes, klasszicista stílusú épület egyszerű homlokzatán az Apponyiak címere alatt az alábbi felirat állt: „Litteris in Patria Augendis MDCCCXXVII”.

A magyar könyvtártörténet, és szélesebben véve a 20. századi művelődéstörténet-írás viszont mintha teljesen megfeledkezett volna erről az epizódról, a régi, az „eredeti” Apponyi könyvtárról, annak jelentőségéről, és nem utolsósorban alapítójáról (Apponyi I. Antal György neve a Magyar Művelődéstörténeti Lexikonban már nem is szerepel). Elhomályosította a kiváló leszármazott, gróf Apponyi Sándor (1844–1925) több mint száz évvel később alapított európai hírű Hungarica-könyvtára, amelyet 1924-ben a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozott. Ez a gesztus a köztudatban végképp összemosta a két Apponyi-gyűjteményt.¹² A felejtés a régebbi Apponyi könyvtár húsz éven át tartó, és akkor kivételesnek számító közkönyvtári működését szintén maga alá temette. A *Bibliotheca Apponiana* visszatérése a főnemesi kastélykönyvtárak magánvilágába egyszer s mindenkorra véget vetett annak a nagyszabású elképzelésnek, amelynek gyökerei az alapító, I. Antal György humanisztikus, szabadkőműves eszményeiben keresendők.

Máig nem tudjuk, pontosan milyen körülmények vezettek oda, hogy húszévi működés után, úgymond, a városvezetés ellenállása miatt a város első közkönyvtára bezárja kapuit, a könyveket összecsomagolják, és a több tízezer kötetnyi könyvet egy másik, újonnan, de magáncélra felépített könyvtárterembe továbbszállítják. Az ügy háttérében egyedüli okként a pozsonyi városvezetés szűkkeblűségét szokás felhozni: Gruber Károly Antal (az Apponyi könyvtár tudós könyvtárosának, a gyűjtemény vezetőjének) halála után a város nem volt hajlandó („vonakodott”) eleget tenni a gróf kérésének, hogy a továbbiakban biztosítsák az intézmény számára a könyvtárosi állást.¹³ Ezért haragudott volna meg a gróf a városra, és döntött úgy, hogy bezárja az intézményt. Az ügygel kapcsolatos forrásdokumentumok feltárása bizonyára árnyaltabb képet festhetne az érintettek, és általában az egész város számára kínos végkifejletről.¹⁴

A már sokat emlegetett Apponyi II. Antal két fiútestvérével (György és József) osztozott apja halála után (1817-ben) annak hatalmas örökségén. A három fiú közül leginkább Antal, a másodszülött volt apjához mérhető.¹⁵ Neki köszönhető, hogy a legnagyobb részt Bécsben őrzött könyvtár megmenekült a szétaprózódástól vagy eladástól, amikor óriási összegért, 70 ezer forintért kivásárolta testvéreitől.

A könyvtár hatalmas állományának tárolása nagy gondot jelentett, egy részét ráadásul a Tolna megyei Hőgyészen tartották, amit Antal testvére, György örökölt. Ezek a körülmények is

¹² Végül Apponyi Sándor testvérenek, Apponyi Lajosnak (a könyvtár örököse, Apponyi II. Antal unokája) 1892-ben tett lépésével – egy másik közjő nevében, kórházépítés ürügyén – a gyűjtemény kétezer legértékesebb kötetének árverésre bocsátásával olyan sebet ejtett az addig egységes állományon, ami a korabeli magyar közvéleményben felért a könyvtár megszűnésének hírével. (Vö. KOSÁRY Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Bp., Akadémiai, 1996, 559.)

¹³ JAMBREKOVICH, *i. m.*, 118.

¹⁴ Már az is bizonytalan, hogy Gruber Károly mikor hunyt el, de jóval 1846 előtt. Egyes források szerint 1833 táján (Constant von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Wien, Zamarski, 1858, 3.), mások szerint 1840-ben <<http://www.szmit.sk>>. A szegedi születésű, de később német nyelven publikáló író életrajzáról kevés (megbízható) forrás áll rendelkezésre. Az általa 1824-ben készített német nyelvű önéletrajzából azonban kiderül, hogy a Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* című lexikonában közölt adatok egy része téves: Gruber nem scriptora volt Széchényi Ferenc könyvtárának, hanem Széchényi közbenjárására lett a sümegi királyi tábla ülnöke 1804-ben, és ugyanabban az évben a bécsi Hofbibliothek alkalmazottja. Bécsben 1811-ben lett Apponyi könyvtárának öre. Vö. KOZMA Katalin, *Karl Anton von Gruber életrajza 1824-ből*, Lymbus, 2011, 374–379.

¹⁵ Apponyi II. Antal (1782–1852) mint Ausztria toscanai követe 1815-ben kezdte meg diplomáciai pályafutását. 1816–1817 és 1820–1826 között római követ, majd 1826-tól 1848-ig párizsi követ. Hosszú diplomáciai pályafutása alatt mindvégig az osztrák konzervatív iskola képviselője maradt.

közrejátszottak az 1825-ben meghozott döntésében, miszerint Pozsonyba szállíttatja, de nem a család városi palotájában, hanem a már említett, külön e célra készülő új épületben helyezi el a gyűjteményt, és mindenki számára hozzáférhetővé teszi. A nagy visszhangot kiváltó döntés emlékére 1827-ben egy szép kiadvány is megjelent *Collectio Monimentorum quae in Memoriam Bibliothecae Apponianae custodita sunt* címmel.¹⁶ Ebben gyűjtötték össze az épület alapkövetételekor elhangzott üdvözlő beszédeket, köszöntéseket, a könyvtárról szóló ismertetést, Apponyi II. Antal Pozsony város díszpolgárává avatásának hivatalos iratát stb. A kiadvány belső címlapját az épület homlokzatáról készült metszet díszíti. A latin, német és magyar nyelven is közölt beszédek, köszöntők Apponyi hazafiságát, és a közjó iránti kivételes elkötelezettségét emelik ki. Bartal György, Pozsony megyei alispán méltató beszédében három személyt említ azok között, akik „a’ nemzeti cultura gyarapodására új forrásokat nyitottak”: József nádort, Széchényi Ferencet és Apponyi Antalt.¹⁷

Különösen fontosnak tartották hangsúlyozni, hogy a készülő könyvtár nemcsak külső szépsége és híre miatt (mint afféle látványosság), hanem „a’ Tudománynak valóságos előmozdítására az ifúságánál, és bölts Gyönyörködtetésére az korosabb Nemzetségnél” lesz a város kivételesen jelentős művelődési intézménye.¹⁸

Apponyi latin és magyar nyelven is megköszönte a hozzá intézett lelkes szavakat. Magyar nyelvű beszéde nem hagy kétséget afelől, hogy szándékát elkötelezettség és a művelődés terjesztése iránti hazafias lelkesület vezérelte: „Ámbátor én szolgálatom mivoltához képpent édes hazám kebelétől el szakasztva idegen földön tartoszkodni kéntelenitetem, mégis szívemnek lelkemnek leg buzgóbb hajlandóságai mindég tsak a’ hazám tulajdoni maradnak.”¹⁹

Az épület a vármegye háza mögötti utcában két év alatt készült el. A könyvtár egyetlen tágas teremből állt.²⁰ Belső berendezését tekintve a könyvpolcok, a padozat s a faldísz fényesített keményfából készült. A nagy terem közepén egy oszlopra állítva foglalt helyet az alapító fehér márványból faragott szobra.²¹

Húsz évi működése alatt a könyvtár a város nevezetessége lett, legalábbis erre utal egykori vendégkönyve, amelyet 1925-ben Jambrekovich László Nagyapponyban tett látogatása alkalmával áttanulmányozott. A páratlan érdekességű autogramgyűjteményben a könyvtár megnyitásától kezdve 1846-ig megtalálható az ország szinte valamennyi jelentős emberének aláírása.²²

A Pozsonyban megvalósított, szakok szerinti könyvtári elrendezést Gruber Károly könyvtáros végezte el. Gruber 1811-től állt Apponyi I. Antal György szolgálatában, Bécsben, és maradt a könyvtár élén Pozsonyban is, valószínűleg haláláig. Úgy tűnik, hogy Nagyapponyban sem változtattak a könyvek elrendezésén: az összes fő tudományterület képviseltette magát, a katalógusban és a polcokon található feliratok szerint a tudományok latin nevével. Ezt a felosztást egyébként a már idézett *Collectio* című kiadvány bevezetőjében részletesen ismertetik.²³ A fő szakok: klasszikus szerzők, teológia, jogtudomány, bölcsészet, orvosi és természettudomány, mennyiségtan, történelem, földrajz, nyelvészet és irodalomtörténet, életrajzi irodalom, bibliográfia, amelyek tovább tagolódnak a tudományok összes kisebb ágára, bámulatra méltó arányosságban.

Apponyi II. Antal egyetlen „vétkeként” szokás megemlíteni, hogy apja halálát követően a kezelhetetlen mennyiségű könyvanyagból négy árverést is rendezett, amelyek során számos inkunábulum, az aldinák másodpéldányai, és más becses dokumentumok is kalapács alá

¹⁶ *Collectio Monimentorum quae in Memoriam Bibliothecae Apponianae*, Posonii, typis Caroli Snischek, 1827.

¹⁷ *Uo.*, 14.

¹⁸ *Uo.*, 8.

¹⁹ *Uo.*, 20.

²⁰ JAMBREKOVICH, *i. m.*, 119.

²¹ *Schaller szobra Pozsonyban*, Művészet, 1903/5, 331–360. A szobor jelenleg Oponicében, a könyvtárban van kiállítva.

²² JAMBREKOVICH, *i. m.*, 118. Nem tudjuk, hogy a vendégkönyv milyen sorsra jutott, az sem kizárt, hogy az oponicei könyvtárban ma is megtalálható.

²³ *Collectio...*, *i. m.*, 2–3.

kerültek.²⁴ Az árverésekre még Bécsben, 1818–1819-ben került sor. Az első kettő alkalmával csak a duplum példányokat kínálták megvételre, minthogy Apponyi I. Antal több híres könyvgyűjtő könyvhagyatékát is megvásárolta.²⁵ A négy árverésen összesen 6738 művet sikerült eladni.²⁶

Bécs (1774–1827)

A méltatlanul elfeledett Apponyi I. Antal György (1751–1817) életútjához, sokoldalú műveltségéhez, és nem utolsósorban a kiemelkedően jelentős, tudományos igénnyel gyűjtött könyvtára keletkezésének méltóbb megismeréséhez sem az *Aponiovská Knižnica – Bibliotheca Apponiana* újrainyitása, sem az ennek alkalmából rendezett konferenciák friss publikációi nem vittek közelebb, a gyűjteményalapító személye továbbra is homályban van.

A magyar szakirodalom szintén Apponyi I. Antal könyvgyűjtését tekintve a legsoványabb, viszont a művészettörténet elég alaposan ismeri működését a hógyészi uradalmi építkezések, főként a hógyészi kastély és park nevéhez köthető 1784-ben megkezdett átépítése kapcsán.²⁷ A gróf páratlanul sokoldalú művészetpártolásának másik aspektusát, zene iránti rajongását a magyar és nemzetközi zenetörténeti kutatások már régóta számon tartják. Saját kutatásaim során Apponyi híres, de halála után azonnal eladásra került képgyűjteményének történeti rekonstrukciójára törekedtem.²⁸

Apponyi I. Antal György (Pozsony, 1751–Bécs, 1817) a bécsi Teréziánus diákja volt 1762–1771 között. 1779-ben feleségül vette Lodron Laterano M. Karolinát (1756–1825). Tanulmányai elvégeztével mindjárt állami szolgálatba lépett. Várnagy Antal *Hógyész községtörténeti monográfiájában* kiemeli, hogy négy uralkodó alatt szolgált: Mária Terézia idején a galíciai kormányzéknel, majd a fiumei igazgató széknél tanácsosi és refensi hivatalt viselt. II. József alatt egy ideig a Helytartótanácsnál tanácsosi rangban volt, utána a pécsi kerületben mint főispán és kormánybiztos. 1782–1790 között a szolgálat alól felmentést kért és kapott sürgős családi ügyek miatt (apja 1782-ben halt meg, ekkor lett a hógyészi uradalom utóda). Lipót uralkodása idején, 1790-ben újra szolgálatba lépett: Tolna vármegye főispánja lett 1793–1811 között. Ferenc alatt a Bács megyei csatornaépítés elnöke és királyi kormánybiztosa. 1793–1801 között készült el a Ferenc-csatorna, amely a tiszai és déli vidék Pesttel való közlekedésének főere lett.²⁹

Apponyi a kastély átépítésén kívül a köz javára is építkezésbe kezdett Hógyészen és a hógyészi uradalomban: templomot építtetett Pálfán (1789) és Bonyhádvarasdon (1793); Hógyészen szegényházat (1785), templomot (1799), emeletes „kávéházat” (1805), gyógyszerárát (1806), valamint a községházat (1806), és a börtönt. Felújította az iskolát (1803), latin iskolai osztályokat létesített (1812) és zeneiskolát (1813), 1800 körül pedig egy vadaskertet hozott létre.³⁰ A kastély és park leírásához érdemes egy korabeli beszámolóból idézni: „Hógyész helyes Mező város, Gróf Apponyi Familiának tulajdona; ékesíti ezen várost [...] az Uraságnak egy emeletű frantzia izlésre épült, és a’ nagy Anglus kertnek tsak nem közepén helyezettett pompás négy szegletű és régiségekkel megtömött Kastélyja [...] A kastélyban található régiségek, eleven bizonyági

²⁴ Az Országos Széchényi Könyvtárban az első árverés katalógusa van meg: *Catalogus duplicatorum et aliorum quorundam librorum, qui ope auctionis publicae 19. et seqq. Diebus mensis Januarii 1818 vendentur*. A másik három árverés katalógusát Gajdos ismertette (Vševlad Jozef GAJDOŠ, *Katalógý Apponyiovskej knižnice v Oponiciach, i. m.*), minden bizonnyal az Apponyi-gyűjteményben található példányok alapján.

²⁵ *Collectio...*, i. m., 3.

²⁶ Eva AUGUSTINOVÁ, *Catalogues of the Apponyi Library = The Apponyi Family...*, i. m., 62.

²⁷ SIMON Zoltán, KERESZTESSY Csaba, *A hógyészi Apponyi-kastély építéstörténete*, Magyar Műemlékvédelem, 2002/11, 313–333; ALFÖLDY Gábor, *Apponyi Antal hógyészi kastélyparkja*, Művészettörténeti Értesítő, 2001/50, 57–83; ŐRSI Károly, *A hógyészi volt Apponyi-kastély parkjának és helyreállításának története*, Műemlékvédelem, 2002/46, 24–30.

²⁸ GRANASZTÓI Olga, *Antal György Apponyi's Collection of Paintings in Light of his Library = The Apponyi Family...*, i. m., 87–95.

²⁹ VÁRNAGY Antal, *Hógyész községtörténeti monográfiája*, Hógyész, Önkormányzat, 1998, 86.

³⁰ VÁRNAGY, i. m., 87–88.

annak, hogy a' boldogult Gróf a' régiségek és Tudományoknak különös kedvellője és betsülője volt.³¹

Éppen az 1784-ben megkezdett kastélyátépítés idején lépett be a szabadkőművesek bécsi „elitpáholyába” a „Zur wahren Eintracht”-ba. A legmagasabb szintű szabadkőműves „intézménynek”, a tudományok és a művészetek szabadkőműves akadémiájának tartott páholy, és tagjainak kiválósága döntő hatással lehetett rá. Ennek első, és leglátványosabb megnyilvánulása a kastély belső díszítésének markáns szabadkőműves motívumai.³²

Apponyi páholyba való felvételekor állítólag jelen volt Mozart is, aki szintén 1784-ben lépett be a rendbe, de egy másik bécsi páholyba, a „Zur Wohlthätigkeit”-ba.³³ Apponyi Mozart egyik fontos jóakarója, támogatója volt. A bécsi páholyokban a zene különleges szerepet játszott: Apponyi páholytaggá válása után nem sokkal, az ő ajánlására vették fel Haydnt. A zeneszerzővel szoros kapcsolata alakult ki, anyagilag támogatta a *Teremtés* és az *Évszakok* című oratóriumainak megjelenését. Száz dukátot adott a zeneszerzőnek, hogy neki dedikálja hat (később Apponyi-Kvartett néven ismertté vált) vonósnégyesét (Op. 71/74, 1793), amely felett egy évig csak ő rendelkezhetett.³⁴ Apponyit Bécs egyik legjelesebb zenepártolójaként tartották számon. A Gottfried van Swieten köré szerveződő bécsi főnemesi mecénáskör, az „Associirte Cavalliere” tagjaként főleg a hegedűművek és vokális zene pártfogására szakosodott, palotájában rendezett estélyein vonósnégyeseket és kórusműveket adtak elő.³⁵ A bécsi zenebarátok egyesületének (Gesellschaft der Musikfreunde in Wien) alapító tagjai között volt, 1814–1817-ig pedig az elnöke. Kiválóan játszott hegedűn, hagyatékában értékes hangszerek is fennmaradtak: két Amati hegedű, és egy-egy Amati, illetve Stradivari mélyhegedű.³⁶ Páratlanul értékes képűgyűjteménye és egyéb műkincsei mellett ezek is kalapács alá kerültek halála után, 1818-ban.³⁷

Apponyi könyvtárát 1774-ben alapította Bécsben. Az alapítás dátuma megegyezik Agostino Michelazzi, egykori jezsuita szerzetes könyvtárosi kinevezésével, aki korábban Apponyi tanára volt a Teréziánumban.³⁸ Kimagasló műveltségének köszönhetően a tudós könyvtáros döntő szerepet játszott a gyűjtemény kialakításában, az állomány gyarapításában. Az 1780–1806 közötti időszakból négy különböző kéziratos katalógus maradt fenn Michelazzi jóvoltából.³⁹

A könyvtár Bécs egyik különös utcájában, a Hohe Brückén található épületben volt elhelyezve. Az utca hídként keresztezte a lejtős Tiefe Grabent. Pótolhatatlanul fontos adatokat köszönhetünk Apponyi könyvtáráról az egyre népszerűbbé váló bécsi útikalauzoknak. Első említése Johannes Pezzl osztrák író *Beschreibung von Wien* (1806) című, sok kiadást megért művében fordul elő.⁴⁰ Pezzl szabadkőművesként bizonyára ismerte Apponyit: 1785-től a „Zum Palmbaum” páholy tagja lett, de rendszeres látogatója volt a „Zur wahren Eintracht” össze-

³¹ MOLDOVÁNYI József, *Tolna Vármegyének Geographiai, statistikai, és Topographiai esmértetése*, Tudományos Gyűjtemény, 1824/10,77.

³² SIMON, KERESZTESSY, *i. m.*, 328.

³³ Mozart gyakran látogatta a „Zur Wahren Eintracht”-ot, mert ez a páholy a munkáját különösen szabadon végezte, és Born vezetése alatt rituálisan mutatták be a zenei mesterműveket. Vö. Gustav KUESS, Bernhard SCHEICHELBAUER, *200 Jahre Freimaurerei in Österreich*, Wien, Verlag O. Kerry, 1959, 50.

³⁴ *Das Haydn-Lexikon*, Hrsg. Armin RAAB, Christine SIEGERT, Wolfram STEINBECK, Laaber, Laaber-Verlag, 2010, 47.

³⁵ „...galt als grosser Musikliebhaber, welcher die Violine sehr gut spielet, vorzüglich aber wegen seiner wahren Kunstliebe viele für die Musik thut.” Johann Ferdinand von SCHÖNFELD, *Jahrbuch der Tonkunst von Wien und Prag*, Faks.-Nachdr. d. Ausg. Wien 1796, Hrsg. von Otto BIBA, München, Katzschler, 1976.)

³⁶ VÁRNAGY, *i. m.*, 88.

³⁷ GRANASZTÓI, *i. m.*, 89.

³⁸ Agostino Michelazzi (1732–1820): két évig a bölcselet tanára volt Görlitzben, hat évig olasz nyelvet tanított a bécsi Teréziánumban. A rend 1773-as feloszlata után lépett szolgálatba Apponyinál. Vö. SZINNYEI, *i. m.*, 8. köt. 1228; *Österreichisches Biographisches Lexicon 1815–1950*, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1983, VI, 262. <www.biographien.ac.at> [2016. március 20.]

³⁹ *Catalogus alphabeticus bibliothecae Apponianae*, 3 kötet, 1780 előtt; *Catalogus alphabeticus bibliothecae Apponianae*, 6 kötet, 1805–1806; *Bibliotheca Apponiana Catalogus systematicus criticus*, 3 kötet, 1797; *Catalogus librorum rariorum bibliothecae Apponianae*, 2 kötet, 1799–1800.

⁴⁰ Népszerűségét mutatja, hogy 1826-ig hét ízben jelent meg, javított bővített kiadásban: Johann PEZZL, Franz ZISKA, *Beschreibung von Wien*, 7. Ausg. verb. und verm. von Franz ZISKA, Wien, Armbruster, 1826.

jövedeleinek is.⁴¹ Ő volt az első, aki Bécs látóivalóinak, nevezetességeinek sorában, a jelentős magánkönyvtárak felsorolásakor említi Apponyi gyűjteményét. Ezt követően Franz Heinrich Böckh, jóval később (1823-ban) megjelentetett, szintén népszerű *Merkwuerdigkeiten der Haupt- und Residenz-Stadt Wien* című útikönyvében található egy valóban részletes ismertetés, amelyet azt követően egészen az 1830-as évek közepéig – még a könyvtár elköltöztetése után is – több bécsi útikönyv is átvett némi kiegészítéssel. Apponyi gyűjteménye azon ritka kivételek közé tartozott, ahová beengedték az érdeklődőket, de hogy pontosan mikortól, azt egyelőre nem tudni. Pezzl városkalauzában első kiadásában még csak szűkszavúan annyi áll a könyvtárról, hogy minden szak képviselteti magát benne.⁴² Ebből a szempontból különösen is fontos, hogy a Högyészen elhelyezett könyveket az 1810-es években már használhatták az uradalmi tisztviselők, helybeli és vidéki papok.⁴³ A högyészi uradalmi levéltárban fennmaradt kölcsönzési jegyzékben feltüntették a könyveket kölcsönzők nevét. A bécsi könyvtár megnyitására legkésőbb közvetlenül I. Antal halála után kerülhetett sor. Ennek megvalósítása szorosán összefüggött Karl Anton Gruber könyvtáros működésével: először Böckh városkalauzában találunk erre vonatkozó utalást.⁴⁴ „Vorsteher der Bibliothek ist Carl A. von Gruber. Gelehrten oder kunstliebenden Individuen ist der Zutritt offen: vom 1. mai bis letzten September Vormittags von 9 bis 12 Uhr, und Nachmittags von 3 bis 6 Uhr offen. Vom 1. october an bis letzten April aber nur Vormittags von 9 bis 12 Uhr. Dem Vernehmen nach soll dieser Bücherschass jedoch nach Pressburg verlegt werden.”

1835-ben jelent meg Adrien Balbi *Essai statistique sur les bibliothèques de Vienne* című, forrásértékű könyvtártörténeti kiadványa. Bécs legjelentősebb magánkönyvtárainak sorában előkelő helyen szerepel Apponyi gyűjteménye (Böckh, Pezzl leírásai és adatai nyomán). Nagyságában, az értékes kiadványok gazdagságában közvetlenül a Lobkowitz-, Metternich-, Esterházy-gyűjtemények után sorolja, részletekbe azonban nem bocsátkozik, utalva arra, hogy időközben már átszállították Pozsonyba.⁴⁵

A könyvtár egykori, több mint négy évtizeden át gyarapított állományáról egészen ritka kivételnek számít, hogy a fennmaradt katalógusok tükrében szinte teljes képet alkothatunk: Oponicében az *Aponiovská Knižnica – Bibliotheca Apponiana*-ban ma is kézbe vehetők Michelazzi kéziratos katalógusai, amelyek közül az első – amint arról már szó esett – nem sokkal az alapítás után (1774–1780 között) indult, és egészen 1806-ig vette számba a beérkező könyveket. A következő összeírás pedig I. Antal gróf halála után Grubertől, 1819-ből származik *Catalogus librorum bibliothecae Apponiana* címmel.

A könyvtár legjelentősebb időszakának gyarapítástörténetéhez tartozik négy jelentős magánkönyvtár megvásárlása az 1800-as évek első évtizedeiben. A már említett Melchior von Birkenstock tudós, udvari tanácsos, Anton von Spielmann szintén udvari tanácsos,⁴⁶ valamint a ragúzai köztársaság ügyvivője Ayala gróf mind Apponyi páholytársai voltak a „Zur wahren Eintracht” páholyban.⁴⁷ Brandau báró könyvtára pedig valószínűleg azonos azzal a gyűjteménnyel, amelyet Pezzl mint ritka értékes gyűjteményt mutat be *Beschreibung von Wien* című könyvének 1809-es kiadásában.⁴⁸ Ezek anyagát a Gruber féle, 1819-ben keletkezett katalógus

⁴¹ *Österreichisches Biographisches Lexicon, i. m.*, 8. köt., 22.

⁴² Johann PEZZL, *Beschreibung und Grundriss der Haupt- und Residenzstadt Wien*, Dritte, vermehrte Ausgabe, Wien, Degen, 1809, 224.

⁴³ VÁRNAGY, *i. m.*, 88.

⁴⁴ Franz-Heinrich BÖCKH, *Merkwuerdigkeiten der Haupt- und Residenz-Stadt Wien und ihrer nächsten Umgebungen: ein Handbuch für Einheimische und Fremde*, I, Wien, Bauer, 1823, 88. Némi változtatással, de lényegében ugyanezzel a szöveggel jelent meg az Apponyi könyvtár leírása a Pezzl könyvtár jelentősen kiegészítő Franz Ziska féle, 1826-ban megjelentetett kiadásban is: PEZZL, ZISKA, *Beschreibung von Wien, i. m.*, 338–339.

⁴⁵ Adrien BALBI, *Essai statistique sur les bibliothèques de Vienne*, Vienne, 1835, 96.

⁴⁶ Valószínűleg Anton Freiherr von Spielmann (1738–1813), aki polgári születésű volt, de 1791-ben az országgyűlésen honfűsítást nyert (báró Spielmann Antal).

⁴⁷ Ludwig ABAFI, *Geschichte der Freimaurerei in Oesterreich-Ungarn*, Bp., Ludwig Aigner, 1893, IV, 308, 316, 317.

⁴⁸ PEZZL, *Beschreibung...*, *i. m.*, 224. A történeti művekre specializálódott gyűjtő lehetséges, hogy nem más, mint Franz Freyherr von Prandau történész, a *Kritische Geschichte Wiens* címmel 1789-ben megjelentetett mű szerzője.

bizonyára tartalmazza, amely felbecsülhetetlenül értékes kiindulásul szolgálhat négy, személyében is különleges gyűjtő, és állományában pedig az osztrák főváros könyves kultúrájára nézve jelentős könyvtár feltáráshoz.

Apponyi I. Antal György a nagy műveltségű, humanista és műkedvelő főúr, műértőként, műgyűjtőként és műpártolóként, úgy tűnik, korának valóban egyik kivételesen sokoldalú, tudományokat és művészeteket pártoló magyar főura volt. Műveltségesezménye s az ennek nyomán követett életformája leginkább az angol lord Shaftesbury gentleman eszményéhez közelít, amelynek középpontjában a csiszoltság áll, a jó ízléssel, kifinomultsággal, jó modorral, jólneveltséggel jellemezhető erényes ember, a kultúrában és művészetekben jártas virtuoso. A csiszoltság (politeness) Shaftesbury-féle eszmerendszerének magyarországi hatását a hazai eszmetörténeti kutatások az utóbbi években komoly eredményességgel tárták fel, valódi „virtuosók” portréjának megrajzolásához pedig – amennyiben Apponyit elfogadjuk annak – a korabeli Bécs szabadkőműves elitpáholyaiban is érdemes szétnézni.